

آلودگی دریای آزاد : محدودیتی بر آزادی کشتیرانی

پیمان حکیم زاده خوئی^۱، دکتر محسن عبدالهی (نویسنده مسئول)^۲

۱- دانش آموخته دوره دکتری تخصصی حقوق بین الملل عمومی، گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و

تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. P_hakimzade@yahoo.com

۲- عضو هیات علمی مدعو گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران

Mo_abdollahi@sbu.ac.ir

چکیده

آزادی کشتیرانی، اصل مسلم حقوقی در دریای آزاد است که مورد پذیرش جامعه بین الملل قرار گرفته است. دریای آزاد اگرچه محیطی آزاد جهت کشتیرانی تمام کشورها است، اما هدف از آزادی مذکور استفاده در جهت اهداف صلح آمیز می باشد. محیط زیست دریایی و به ویژه محیط زیست دریای آزاد، همواره در معرض خطر آلودگی و آسیب از طریق کشتی های مختلف در حال دریانوردی می باشد. آلودگی دریای آزاد نقض هدف بنیادین دریای آزاد که همانا استفاده صلح آمیز از منطقه می باشد، است. دریای آزاد به لحاظ ماهیت حقوقی خود که تحت حاکمیت هیچ دولتی قرار ندارد به محلی برای وقوع آلودگی های مختلف محیط زیستی تبدیل شده است. با گسترش روزافزون فناوری های مربوط به کشتیرانی میزان و انواع آلودگی های دریای آزاد نیز رو به افزایش است. تحولات علم و صنعت نوع آلودگی ها را نیز تغییر داده و امروزه شاهد تخریب و آلودگی هایی هستیم که غیر قابل جبران می باشند. یکی از مهم ترین این آلودگی ها، علاوه بر آلودگی های ناشی از کشتی ها، دفع زباله های رادیواکتیو است که یکی از چالش های اساسی در زمینه محیط زیست، صلح و امنیت بین المللی و آزادی کشتیرانی در دریای آزاد به شمار می رود که محیط زیست دریای آزاد را به خطر افکنده و سبب ایجاد آلودگی هایی می گردد که قابل جبران نمی باشند. آلودگی محیط زیست دریای آزاد امروزه می تواند یکی از محدودیت های حاکم بر آزادی کشتیرانی به شمار رود.

واژه های کلیدی: آلودگی، آزادی کشتیرانی، محیط زیست دریای آزاد، اهداف صلح آمیز، محدودیت

۱. دانش آموخته دوره دکتری تخصصی حقوق بین الملل عمومی، گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. عضو هیات علمی مدعو گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

آلودگی دریای آزاد در جهان امروز با توجه به پیشرفت چشمگیر فناوری و حمل و نقل دریایی به امری غیر قابل اجتناب تبدیل شده است. ظهور مسائل نوینی چون حمل و نقل سلاح های کشتار جمعی، پیشرفت صنایع چون فناوری های مربوط به حوزه نفت و مواد شیمیایی و وجود مسأله دفع زباله های مختلف چون شیمیایی، رادیو اکتیو و سایر پسماندهای خطرناک، هر لحظه حیات محیط زیست دریاها را تهدید می نماید.

دریای آزاد از مناطق استراتژیکی و مهم در جهان به شمار می رود که علیرغم آزادی و عدم حاکمیت (ماده ۸۹ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها) ^۱ و صلاحیت کشورها بر این مناطق وسیع به محلی مناسب برای ارتکاب جرایم و اعمالی تبدیل شده است که صلح و امنیت بین المللی را نقض می کند. دریاهای آزاد مطابق ماده ۸۸ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها تنها باید جهت اهداف صلح آمیز مورد استفاده قرار گیرند. دولت ها باید در جهت تحقق این هدف با یکدیگر همکاری نمایند.

از اصول حاکم بر دریای آزاد، اصل آزادی کشتیرانی است. هر کشوری اعم از ساحلی یا محصور در خشکی حق کشتیرانی در دریای آزاد را دارند. (ماده ۸۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها) اما این آزادی زمانیکه منجر به نقض اصول حقوق بین الملل حاکم بر دریاها و صلح و امنیت بین المللی گردد با ممانعت و محدودیت مواجه خواهد بود. آلودگی دریای آزاد از مواردی است که منجر به چنین نقضی می گردد.

۱- آلودگی^۲ و دریای آزاد^۳

دریای آزاد همواره یکی از آسان ترین مناطق برای کشتیرانی به شمار می رود و این مرهون نظام حقوقی خاصی است که بر این منطقه از دریاها حاکم است. اصل آزادی کشتیرانی یکی از آزادی های مقرر در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها بستر فعالیت های مختلف و از جمله اعمال مخالف امنیت دریاها چون آلودگی را فراهم ساخته است. دولت ها همواره به دنبال راه حل آسانی جهت رهایی از زباله ها و مواد زائد خود که مضر می باشند هستند. بنابراین بهترین گزینه دریای آزاد خواهد بود.

۱-۱ آلودگی

آلودگی زاینده صنعت و پیشرفت های حاصل از آن است. از آن زمان که بشر توانست با پیشرفت علم و فناوری، طبیعت این گهواره خود را به تسخیر خویش درآورد آلودگی و تخریب را نیز با خود به همراه آورده است. اگرچه آلودگی مفهومی است که قدمتی به عمر بشریت دارد اما پیشرفت این آسیب ها با پیشرفت جوامع و قدرت بشر به موازات فناوری افزایش یافته است. آلودگی مفهومی عام است که شامل ورود مواد مختلف غیر طبیعی و مضر به حیات محیط زیست است که سبب تغییر و از بین رفتن آن می گردد.

تعاریف مختلفی در خصوص آلودگی در متون گوناگون علمی و حقوقی ارائه شده است. از لحاظ عملی آلودگی عبارت است از تغییرات در خصوصیات محیط زیست که حیات آن را به مخاطره می افکند و استفاده از آن را به نحو چشمگیری غیر ممکن می سازد. (دبیری، ۱۳۷۵: ۱۱)

1. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS III)
2. Pollution
3. High Sea

هرگونه صدمه اساسی به سلامتی انسان، حیوانات، منابع دریایی، آب های داخلی، سرزمینی و یا مناطق مجاور که نتیجه این صدمه سبب آلودگی و حوادث دیگر گردد.»

۲-۱ دریای آزاد و نظام حاکم بر آن

بخش هایی از دریا که در منطقه انحصاری - اقتصادی، دریای سرزمینی یا آب های داخلی یک کشور یا در آب های مجمع الجزایری یک کشور مجمع الجزایری قرار نمی گیرد، دریای آزاد نامیده می شود. (ماده ۸۶ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها) دریاها و به ویژه دریای آزاد از دیر باز و همواره مورد استفاده افراد بشری به جهت ایمنی و سهولت حمل و نقل بوده است. مفهوم دریای آزاد در حقوق بین الملل از اهمیت اساسی برخوردار است و ارتباط تنگاتنگی با مفهوم آزادی در دریای آزاد دارد. (Bledsoe and Boczek, 1987: 212)

محور اصلی و اساسی در ماهیت و نظام حقوقی دریای آزاد، اصل آزادی دریای آزاد است. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۷: ۳۴۷) آزادی های موجود در دریای آزاد در ماده ۸۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها مورد اشاره قرار گرفته است که مهم ترین آنها آزادی کشتیرانی است.

یک از مظاهر آزادی دریاها و اقیانوس ها حق کشتیرانی آزاد تمام کشورها در این آب ها می باشد. (گنجی، ۱۳۴۸: ۳۰۳) آزادی کشتیرانی امری مطلق نبوده و این آزادی بایستی با رعایت منافع سایر دولت ها و رعایت قواعد و مقررات مقرر در کنوانسیون های حقوق دریاها صورت گیرد.

آزادی کشتیرانی باید مطابق با قواعد و مقررات حقوق بین الملل دریاها به اجرا گذاشته شود و دولت ها در قبال این آزادی در دریای آزاد تعهداتی را نیز بر عهده دارند. دولت ها در دریای آزاد متعهد به حفظ این منطقه از دریاها برای اهداف صلح آمیز می باشند. از مظاهر این اهداف صلح آمیز تعهد دولت ها برای حفظ و حمایت از محیط زیست دریای آزاد و عدم ایجاد آلودگی می باشد. (طلایی، ۱۳۹۲: ۱۵۲)

دریاها برای اهداف و استفاده های صلح آمیز حفظ گردند. آلودگی محیط زیست دریای آزاد براساس قواعد و مقررات حقوق بین الملل منافی حفظ صلح و امنیت بین المللی حاکم بر این مناطق می باشد. نقض صلح و امنیت بین المللی دریای آزاد نیز امری است که از موارد محدودیت و ممنوعیت آزادی کشتیرانی به شمار می رود.

۲- آلودگی دریای آزاد و منشاء آن

وارد کردن مستقیم و غیر مستقیم مواد یا انرژی های زیان آور از سوی بشر به دریاها، آلودگی دریاها است (UN.Doc A (1979), 7750 و این زیان آور بودن می تواند هم متوجه افراد بشری و هم منابع حیاتی دریا باشد و مانع فعالیت های دریایی گردد. (حسینی نژاد، ۱۳۷۳: ۲۷۷)

هر ماده ای که وارد محیط دریا شود و مضر نسبت به حیات بشر و منابع زنده دریایی و مانع استفاده مشروع از دریاها گردد آلودگی دریایی است. (کنوانسیون ۱۹۷۳ مارپل)^۲

آلودگی دریایی می تواند منشاء مختلفی داشته باشد. چهار منبع عمده آلودگی دریاها عبارتند از:

- ۱- کشتیرانی
- ۲- ریختن مواد زائد به دریا
- ۳- فعالیت های بستر دریاها

1. International Convention on Maritime Search and Rescue
2. International Convention for the Prevention of Pollution by Ships (MARPOL), Nov. 2, 1973

آنچه که در میان این منابع در قرن حاضر مورد توجه است، منشاء کشتیرانی و ورود مواد زائد و خطرناکی همچون مواد هسته ای مختلف به دریاها است.

دریاها و اقیانوس ها همواره میدان اصلی جنگ جهانی آلودگی، علیه محیط زیست می باشند. اهمیت آلودگی دریای آزاد باعث توجه بیش از پیش جامعه جهانی به امر حفاظت از دریاها و در نتیجه وضع قواعد بین المللی مختلف در این راستا گردیده است. (Vukas, 2004 : 207) در چند دهه اخیر حفاظت و صیانت از محیط زیست دریاها به هدف اصلی جامعه بین المللی تبدیل شده است. (Frank, 2007 : 10)

محیط دریای آزاد محیطی متفاوت از سایر مناطق دریایی است که تحت حاکمیت و صلاحیت دولت ساحلی قرار نمی گیرد. دریای آزاد منطقه ای بین المللی است که هر گونه تغییر و فعالیت مخالف امنیت آن مورد توجه جامعه جهانی است و از این رو است که هدف حفظ صلح در دریای آزاد جهت آزادی کشتیرانی ضروری است.

آلودگی دریاها و به ویژه دریای آزاد از چالش های اساسی در حقوق بین الملل و همچنین عرصه حقوق بین الملل محیط زیست و یکی از مهم ترین آلودگی ها به شمار می رود. (تقی زاده انصاری، ۱۳۹۳: ۷۹)

محیط زیست دریا بخشی اساسی و غیر قابل تفکیک از سایر اجزای محیط زیست می باشد. تمامی اجزای محیط زیست با یکدیگر در ارتباط بوده و برهم تأثیر گذارند. هر گونه آلودگی محیط زیست دریای آزاد بر سایر مناطق دریاها نیز تأثیر خواهد گذاشت. (طلایی، ۱۳۸۲: ۲)

۳-انواع آلودگی های دریای آزاد

برخلاف تصور کلی در خصوص آلودگی دریای آزاد، نفت تنها منشاء خطر جدی آلودگی دریای آزاد نیست بلکه سالیان متمادی است که برخی از کشورها مواد زائد و خطرناک رادیو اکتیو خود را وارد دریاها می کنند. (چرچیل و لو، ۱۳۸۳: ۳۷۲)

آلودگی های محیط زیست دریای آزاد گوناگون و متعدددند اما آنچه که می توان از مفاد کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها بدست آورد به شرح ذیل است:

۱- آلودگی ناشی از کشتی ها (ماده ۲۱۱)

۲- آلودگی ناشی از دفع زباله ها و مواد زائد (ماده ۲۱۰)

۳- آلودگی ناشی از فعالیت های انجام شده در بستر دریای آزاد (ماده ۲۰۹)

امروزه با پیشرفت های روزافزون در زمینه حمل و نقل دریایی و قابلیت های کشتیرانی شاهد ظهور آلودگی های جدیدی در عرصه دریاهای آزاد هستیم که مهم ترین آن آلودگی ناشی از حمل و نقل سلاح های کشتار جمعی از طریق دریای آزاد می باشد. مسأله ای که متأسفانه در کنوانسیون های حقوق دریاها به چشم نمی خورد و نیازمند بررسی جدی است.

۳-۱ آلودگی ناشی از کشتی ها

آلودگی های ناشی از کشتی ها عموماً به صورت آلودگی های نفتی در اثر حوادث دریایی نمود پیدا می کند که ضایعات جبران ناپذیری را به بار می آورد (طلایی، ۱۳۹۲: ۱۷۱) نمونه چنین فاجعه ای غرق شدن کشتی توری کانیون است که در اثر آن حدود صد هزار تن نفت خام وارد دریا شد و توانست در حدود ۱۸۰ کیلومتر از سواحل انگلستان و فرانسه را آلوده سازد. (تقی زاده انصاری، ۱۳۹۳: ۸۲-۸۱)

کنترل آلودگی ناشی از کشتی ها همواره با دشواری بسیار همراه است، چرا که آزادی کشتیرانی در دریای آزاد امکان تردد کشتی های متعددی را فراهم ساخته و از سوی دیگر امکان تعقیب کشتی های آلوده کننده نیز به دلیل صلاحیت دولت صاحب پرچم نسبت به کشتی ها و ملاحظاتی سیاسی در دریای آزاد با چالش های فراوانی روبرو است. (Louka, 2006: 92) اما با این حال

۲-۳ آلودگی ناشی از دفع زباله ها و مواد زائد

آلودگی ناشی از دفع زباله ها و مواد زائد در دریای آزاد امری است که به دو صورت عمدی و غیر عمدی اتفاق می افتد. اما از آنجایی که پهنه وسیع دریای آزاد نسبت به سایر مناطق کره زمین مکانی مناسب و بدون هزینه های زیاد برای دفع زباله ها می باشد، دولت ها در اقدامی ناباورانه زباله ها و مواد زائدی همچون مواد رادیو اکتیو، هسته ای، پسماند های کارخانه ها و سایر مواد شیمیایی را در دریای آزاد تخلیه می نمایند.

مواد زائد از لحاظ ترکیبات متفاوت بوده و بسیاری از این مواد هیچ گاه در دریاها تجزیه نمی گردند، بلکه باعث گسترش آلودگی نیز خواهند شد.

دفع زباله ها و مواد زائد یکی از مشکلات اساسی در جهان امروز در عرصه دریاها به شمار می رود. دولت ها جهت دفع زباله هایی چون بمب پلوتونیوم اقدام به ریختن چنین موادی در دریاها و اقیانوس ها می نمایند که باعث آلودگی بسیار شدید دریاها شده و امکان رفع آثار آن به هیچ وجه وجود نخواهد داشت. (قاسمی، ۱۳۹۳: ۸۶-۸۵)

۳-۳ آلودگی ناشی از فعالیت های انجام شده در بستر دریای آزاد

آلودگی ناشی از فعالیت های انجام شده در بستر دریای آزاد عموماً به صورت غیر عمدی و در اثر انفجار تأسیسات، تصادم کشتی ها با این تأسیسات، ترکیدن لوله ها و ... دیده می شود. (چرچیل و لو، ۱۳۸۳: ۳۷۵)

نمونه این آلودگی انفجار چاه نفتی اکوفیسک در آب های نروژ در سال ۱۹۷۷ است که باعث ورود نفت خام و گاز به دریا شد. کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو راجع به دریای آزاد دولت ها را موظف ساخته، مقررات لازم را جهت جلوگیری از آلودگی های ناشی از اکتشافات و استخراج در بستر دریای آزاد تدوین نمایند.

این آلودگی نیازمند توجه دولت ها در طول زمان های مختلف و وضع قواعد و مقررات جهانی و منطقه ای و اعمال روش های مؤثر در جهت مبارزه با آن است. (Vukas, 2004: 216)

۴-۳ آلودگی ناشی از مواد رادیو اکتیو

مواد رادیواکتیو یکی از انواع آلاینده های محیط زیست بشری هستند که با توجه به استفاده روز افزون از مواد اتمی در تولید انرژی، امروزه مورد توجه قرار گرفته است. استفاده از سلاح های اتمی با توجه به آثار فوری و دراز مدت آن مانند ضایعات ژنتیکی، اصول حقوق بین الملل بشر دوستانه را نقض می نماید. آلودگی ناشی از این مواد ممکن است در اثر استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی باشد مانند دفع ضایعات هسته ای، نیروگاه های هسته ای، یا در نتیجه جنگ های هسته ای و بمب های اتمی ایجاد شود.

براساس مقررات عرفی و نیز طبق مفاد معاهدات مربوط به آن وارد کردن خسارت غیرلازم و قابل اجتناب به محیط زیست به خصوص محیط دریایی به طور مستقیم و غیرمستقیم ممنوع است، به طوری که کنوانسیون های چهارگانه ژنو در سال ۱۹۴۹ که تقریباً کلیه کشورها در آن عضویت دارند، در مواد ۳۵، ۵۳ و ۱۴۷ کنوانسیون چهارم خود، به حمایت از محیط زیست پرداخته اند. کمیسیون حقوق بین الملل سازمان ملل در طرح تصویب شده خود راجع به مسئولیت دولت ها در سال ۱۹۷۶، آلودگی هوا و دریاها را در سطح گسترده به عنوان مسئولیت بین المللی دولت ها قلمداد نموده است.

جزء ب بند ۳ ماده ۱۹ طرح مواد راجع به مسئولیت بین المللی دولت ها ۱۹۹۶، آلودگی دریاها را جنایت علیه بشریت و نقض تعهد بین المللی اعلام می نماید، نقض مسلم یک تعهد بین المللی که برای صیانت و حفظ محیط زیست انسانی اهمیت اساسی

دارد (قاسمی، ۱۳۹۳، ۷). البته این ماده پس از هائیتی شده پیش نویس در سال ۱۹۷۸ حذف گردید. اساساً در ایران کثرتی

بین المللی نیز در بند ۴ ماده ۸ آلودگی و تخریب محیط زیست را یک جنایت جنگی معرفی می نماید. این جنایت جنگی تنها در زمان مخاصمات مسلحانه امکان تحقق دارد که این امر یکی از ایرادات اساسی وارد بر عملکرد دیوان نسبت به این موضوع می باشد. جنایات علیه بشریت بدون قید حصر، شامل آلودگی دریاها نیز می گردد. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۷، ۲۹۴)

دیوان بین المللی دادگستری درباره درخواست مجمع عمومی و سازمان بهداشت جهانی^۱ در خصوص قانونی بودن استفاده از سلاح های اتمی چنین نظر داده است که: تهدید یا استفاده از سلاح های اتمی عموماً مخالف قواعد حقوق بین الملل و قابل اعمال در درگیری های مسلحانه است و کشورها هنگامی که به طور مشروع و ضروری از افراد نظامی استفاده می کنند، باید ملاحظات زیست محیطی را در نظر بگیرند و شرایط ضرورت و تناسب را رعایت نمایند.

استفاده از سلاح های هسته ای با توجه به آثار زودرس و فوری و همچنین طولانی مدت آن باعث ایجاد ضایعات جبران ناپذیر ژنتیکی می گردد که این خود ناقض اصول و قواعد حقوق بین الملل است. (تقی زاده انصاری، ۱۳۹۳: ۱۲۶) کارشناسان از سال ۱۹۲۰ به طور رسمی اثرات مضر رادیو اکتیو را بر روی انسان و محیط زیست تثبیت نموده اند. (Ringins, 2001: 21)

اصل ۱۴ اعلامیه ریو مقرر می دارد: «کشورها به طور مؤثری با یکدیگر همکاری نمایند و از هرگونه نقل و انتقال و جا به جایی مواد آلوده کننده محیط زیست که سلامتی انسان را به خطر می اندازند ممانعت به عمل آورند.» دولت ها باید متعهد و پایبند به پیاده سازی مفاد معاهدات منع آزمایش های هسته ای^۲ و معاهده کنترل تسلیحات بستر دریا مصوب ۱۹۷۲ بوده و اقدامات لازم را در جهت خلع سلاح های مزبور اتخاذ نمایند. (Vukas, 2004: 227)

۴- آلودگی دریای آزاد، نقض صلح و امنیت بین المللی

با پایان یافتن جنگ های اول و دوم جهانی و تعدیل قدرت، رفته رفته حیات بشری رنگ و بوی انسانی تر به خود گرفت و کشورها به دنبال توسعه و دستیابی به پیشرفت های اقتصادی بودند که این امر زمینه استیلاء بر محیط زیست و منابع طبیعی را ایجاد کرد و به این نحو انقلاب تخریب و آلودگی محیط زیست آغاز شد. (موثقی، ۱۳۹۰: ۴۳)

ماهیت تهدیدات نیز از نظامی به ابعاد دیگری همچون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تبدیل گردید. (اشرفی، ۱۳۹۳: ۸۸)

محیط زیست مفهومی است که ارتباط تنگاتنگی با مفاهیمی چون نظم، صلح و امنیت بین المللی دارد. آلودگی محیط زیست مسأله ای فرامرزی است که علاوه بر ایجاد تهدید علیه حیات بشر می تواند امنیت بین المللی را که مورد تأکید جوامع بین المللی است مورد تعرض قرار دهد.

حفاظت و حمایت از محیط زیست به ویژه محیط زیست دریای آزاد و توسعه پایدار این مناطق از محیط زیست یکی از استراتژی های امنیت بین المللی است. (آریا پارسا، ۱۳۹۳: ۵۳-۵۲)

دامنه تغییرات جهان پس از جنگ سرد و تأثیر آن بر پیدایش مفهوم نوین امنیت بسیار گسترده است که سبب پیدایش ارزش های متنوعی همچون حفظ و حمایت از محیط زیست گردیده است. (نواده توپچی، ۱۳۱۳۹۰: ۵۱)

صلح امری تجزیه ناپذیر است و غیر قابل تفکیک از امنیت و حیات بشری است و هرگونه بی نظمی در هر جای جهان تهدیدی علیه کل جامعه بین المللی است. (مقتدر، ۱۳۷۱: ۶۷) در قرن حاضر تهدیدات علیه صلح و امنیت بین المللی محدود در مواردی چون: تهدیدات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی نیست. تهدیدات زیست محیطی در تمامی ابعاد آن تهدید علیه صلح و امنیت بین المللی و زمینه ساز وقوع سایر تهدیدات بوده و به گونه ای منجر به تهدید نظامی می گردد. (اشرفی، ۱۳۹۳: ۸۸-۸۷)

1. The World Health Organization (WHO)
2. Nuclear Test Ban Treaty, 1963

المللی تنها به معنای نبود جنگ و مخاصمه نیست. قطعنامه ۴۷/۱۸۶^۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد اعلام می کند که محیط زیست ارتباط جدی با حفظ صلح و امنیت بین المللی و پرهیز از مخاصمات به ویژه مخاصمات هسته ای دارد.

آلوده کردن محیط زیست بر اساس قسمت دال بند ۳ ماده ۱۹ کنوانسیون مربوط به مسئولیت بین المللی دولت ها، یک جنایت بین المللی است، نقض مسلم یک تعهد بین المللی که برای صیانت و حفظ محیط زیست انسانی اهمیت اساسی دارد. (قاسمی، ۱۳۹۳: ۷۰)

فرا تر از جرم زیست محیطی بودن آلودگی دریاها، جزء ۴ قسمت (ب) بند ۲ ماده ۸ اساسنامه دیوان بین المللی کیفری^۲ خسارت به محیط زیست را به عنوان جنایت جنگی مطرح نموده است. (دورمن، ۱۳۹۲: ۲۳۶) اگرچه این امر به صورت یک جرم مستقل که ناقض صلح و امنیت است، بیان نگردیده و در قالب جرایم و جنایات جنگی اعلام شده است اما با این حال حاکی از تهدید علیه صلح می باشد که باید توسط سایر معاهدات و پیمان ها در زمینه حفاظت از محیط زیست به زمان صلح نیز تعمیم یابد.

۵- آلودگی دریای آزاد، محدودیت بر آزادی کشتیرانی

امروزه اصل آزادی دریای آزاد مورد پذیرش تمام دولت ها است و این مناطق تحت حاکمیت هیچ دولتی قرار ندارد و با رعایت مقررات و اصول حقوق بین الملل و تعهدات ناشی از قراردادهای، تمامی دولت ها در این مناطق می توانند به کشتیرانی بپردازند. (مظاهر، ۱۳۲۶: ۱۷۰-۱۶۹)

این آزادی تا جایی ادامه پیدا می کند که صلح و امنیت بین المللی دریای آزاد را مختل نسازد، چرا که هدف اساسی در آزادی کشتیرانی در دریای آزاد حفظ این مناطق از دریا جهت استفاده و مقاصد صلح آمیز می باشد. دولت ها در اعمال حقوق و اجرای وظایف خود به موجب کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها از هر گونه تهدید یا استفاده از زور که ناقض منشور سازمان ملل متحد است باید بپرهیزند. (ماده ۳۰۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها)

آلودگی محیط زیست دریای آزاد چالش نوین در راه آزادی کشتیرانی است که سبب گردیده جامعه جهانی نسبت به این آزادی مردد گردد. در حقیقت آلودگی دریای آزاد یکی از تهدیدات جدی برای آزادی کشتیرانی است. (Klein, 2005:158)

آلودگی نفتی، دفع زباله ها و مواد زائد و سایر فعالیت هایی که منجر به آلودگی می گردد حیات دریای آزاد را به خطر افکنده است. در کنار این موارد حمل و نقل مواد و سلاح های کشتار جمعی نیز به عنوان عامل جدید آلودگی دریای آزاد و تهدیدی علیه صلح و امنیت بین المللی نیز مطرح گردیده است. حمل و نقل مواد و سلاح های کشتار جمعی توسط قطعنامه های متعدد شورای امنیت سازمان ملل از جمله قطعنامه ۱۵۴۰، پروتکل ۲۰۰۵ کنوانسیون جلوگیری از اعمال غیر قانونی علیه امنیت دریانوردی^۳، طرح جهانی مبارزه با تروریسم هسته ای ۲۰۰۶^۴ و سایر موافقتنامه های دوجانبه مانند موافقتنامه دو جانبه میان ایالات متحده آمریکا با تعدادی از کشورها تحت عنوان ابتکار امنیت گسترش^۵ و معاهدات مختلف ممنوع و جرم انگاری گردیده است. آلودگی از این طریق به هیچ وجه قابل رفع و جبران نبوده و سبب گسترش آلودگی نیز خواهد شد. امری که علاوه بر حیات بشری، منافع سایر موجودات را با خطر مواجه خواهد ساخت.

آلودگی دریای آزاد پدیده ای است که نیازمند همکاری تمامی دولت ها در جلوگیری از آن می باشد. در این میان نقش معاهدات و حقوق قراردادی نیز بر کسی پوشیده نیست. حقوق بین الملل به دنبال پیشگیری از آلودگی محیط زیست دریاها است

1 . United Nations , General Assembly Resolution of A/RES/47/186 , 22 December 1992

2 . International Criminal Court (ICC)

3 . Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation, Protocol 2005

4 . Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism (GICNT) , July 2006

5 . Proliferation Security Initiative

حق بر محیط زیست یکی از حقوق مورد حمایت بشری است در راستای این حق دولت ها محق خواهند بود در جهت حفظ محیط زیست دریای آزاد و توسعه پایدار آن مانع آزادی کشتیرانی کشتی هایی که اقدام به آلوده نمودن محیط زیست دریای آزاد می گردند و یا سعی در حمل و نقل مواد و سلاح های هسته ای که حیات دریای آزاد را تهدید می کنند، شوند. چنین امری نه تنها مخالف با مقررات حقوق بین الملل نخواهد بود، بلکه جامعه جهانی در جهت حفظ صلح و امنیت به حمایت از آن خواهد پرداخت؛ آنچه که امروزه از طریق اقدامات ابتکار امنیت گسترش شاهد وقوع آن هستیم که توانسته با اصول ممنوعیتی خود و همکاری کشورهای عضو مانع آزادی کشتیرانی چنین کشتی هایی در دریای آزاد شود. هرچند این طرح محدود به حمل و نقل سلاح های کشتار جمعی است اما با این حال می تواند مانع بخش عظیمی از آلودگی دریای آزاد گردد.

نتیجه گیری

آلودگی محیط زیست چالش اساسی و از تهدیدات عصر حاضر است. تحقق صلح و امنیت بین المللی از آرمان ها و اهداف جامعه بین المللی است که با توسل به اصول و مقررات حقوق بین المللی و اصول حقوق بشری در پی دستیابی به آن می باشد. با تغییر رویه تهدیدات به سوی مسائل زیست محیطی، مفهوم و مصادیق صلح و امنیت بین المللی نیز از مفهوم سنتی خود فاصله گرفته است. آلودگی دریای آزاد یکی از مصادیق تهدید علیه صلح و امنیت بین المللی است که توجه جامعه جهانی را به خود معطوف ساخته است. این بحران به حدی است که زمینه ساز تصویب اعلامیه ها و کنوانسیون های متعدد بین المللی در جهت حفظ محیط زیست دریای آزاد در چارچوب قانونی و جهت توسعه پایدار و آینده نگر آن گردیده است. حفظ و صیانت محیط زیست دریای آزاد هدف اصلی جامعه جهانی و دولت ها است. پیدایش آلودگی دریایی به تدریج نگرش حاکم بر آزادی کشتیرانی در دریای آزاد را تغییر داده و آلودگی به یکی از موانع کشتیرانی آزاد تبدیل گردیده است. اگرچه طرح ها و معاهدات چندی در خصوص جلوگیری از آلودگی دریای آزاد به تصویب رسیده است اما با این حال قانون اساسی دریاها که همانا کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها است به مسأله مهم آلودگی دریای آزاد آنگونه که باید نپرداخته است بنابراین لزوم بازنگری در مفاد کنوانسیون و به ویژه آزادی های موجود در دریای آزاد بیش از پیش آشکار می گردد و امید است روزی چنین امر تحقق یابد.

- ۱- آریا پارسا، آیدا، (۱۳۹۳)، «حقوق محیط زیست و توسعه پایدار»، تهران، انتشارات خرسندی
  - ۲- اشرافی، داریوش، (۱۳۹۳)، «تفسیر جدید از صلح و امنیت بین المللی و تاثیر آن بر مفهوم حاکمیت ملی»، مجله پژوهش حقوق عمومی، دوره ۱۵، شماره ۴۲، تهران
  - ۳- تقی زاده انصاری، مصطفی، (۱۳۹۳)، «حقوق بین الملل محیط زیست»، تهران، انتشارات خرسندی
  - ۴- چرچیل، رابین؛ لو، آلن، (۱۳۸۳)، «حقوق بین الملل دریاها»، ترجمه بهمن آقایی، تهران، انتشارات گنج دانش
  - ۵- حسینی نژاد، حسینقلی، (۱۳۷۳)، «حقوق کیفری بین المللی»، تهران، انتشارات میزان
  - ۶- دبیری، مینو، (۱۳۷۵)، «آلودگی محیط زیست»، تهران، نشر اتحاد
  - ۷- دورمن، کنوت، (۱۳۹۳)، ترجمه زهرا جعفری، زهرا محمودی و پریسا سفیدپری، «عناصر جنایات جنگی در اساسنامه دیوان بین المللی کیفری»، تهران، نشر مجد
  - ۸- ضیایی بیگدلی، محمدرضا، (۱۳۸۷)، «حقوق بین الملل عمومی»، تهران، انتشارات گنج دانش
  - ۹- طلائی، فرهاد، (۱۳۸۲)، «بررسی نظام حقوقی جهانی و منطقه ای از محیط زیست دریایی با نگرشی ویژه بر نظام حفاظت محیط زیست دریایی منطقه خلیج فارس، اولین همایش ایران و حقوق بین الملل»، دانشگاه اصفهان
  - ۱۰- طلائی، فرهاد، (۱۳۹۲)، «حقوق بین الملل دریاها»، تهران، انتشارات جنگل
  - ۱۱- قاسمی، ناصر، (۱۳۹۳)، «حقوق کیفری محیط زیست»، تهران، انتشارات خرسندی
  - ۱۲- گنجی، منوچهر، (۱۳۴۸)، «حقوق بین الملل عمومی»، تهران، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران
  - ۱۳- مرادی، حسن، (۱۳۹۲)، «حقوق محیط زیست بین الملل»، تهران، جلد ۲، نشر میزان
  - ۱۴- مظاهر، محمد، (۱۳۲۶)، «حقوق بین الملل عمومی»، تهران، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران
  - ۱۵- مقتدر، هوشنگ، (۱۳۷۱)، «امنیت دسته جمعی در تئوری و عمل»، فصلنامه سیاست خارجی، شماره ۱
  - ۱۶- موثقی، حسن، (۱۳۹۰)، «دیوان بین المللی محیط زیست در کشاکش آرمان و واقعیت»، تبریز، انتشارات فروزش
  - ۱۷- نواده توپچی، حسین، (۱۳۹۰)، «آثار راهبردی حقوق بین الملل هوا و دریا»، تهران، انتشارات خرسندی
- 18- Bledsoe, Robert L., Boczek, Boleslae A., (1987), "The International Law Dictionary", London, ABC-CLIO Pub
  - 19- Frank, Veronica , (2007) , "The European Community and Marine Environmental Protection in the International Law of the Sea" , Boston , Martinus NIjhoff Publishers
  - 20- Klein, Natalie , (2005) , "Dispute Settlement in the UN Convention on the Law of the Sea", New York, Cambridge University Press
  - 21- Louka, Elli , (2006) , " International Environmental Law" , New York , Cambridge University Press
  - 22- Ringius , Lasse , (2001) , " Radioactive Waste Disposal at Sea Public Ideas, Transnational Policy Entrepreneurs, and Environmental Regimes" , London , The MIT Press
  - 23- Vukas , Budislav,(2004) , "The Law of the Sea" , Leiden , Brill Academic Publishers
  - 24- Yoshihara , Toshi and James Holmes , (2005) "Island Only Look Peaceful", Atlanta Journal Constitution